

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН МОВНОЇ СИНОНІМІЇ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

BORROWING AS ONE OF THE CAUSES OF LANGUAGE SYNONYMY: A CULTURAL ASPECT

Руснак Н.О.,

orcid.org/0000-0002-2826-1574

доктор філологічних наук,

професор кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Струк І.М.,

orcid.org/0000-0002-9883-8818

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Однією з особливостей лексичної системи української мови є широко розвинена синонімія. У статті проаналізовано лексичні запозичення, які є однією з причин мовної синонімії в сучасній українській мові. Ураховано широке та вузьке розуміння терміна „запозичення”. Широке розуміння дозволило з’ясувати походження назв та шлях їхнього семантичного і структурного розвитку, вузьке – врахувати мови-посередниці, через які слово потрапило в українську мову. Аналіз здійснено з урахуванням культурологічного аспекту вивчення запозичених назв, із залученням культурологічної інформації, із опертям на «Етимологічний словник української мови», словники іншомовних слів, «Словник буковинських говірок», тлумачні словники. У статті розглянуто абсолютні лексичні синоніми, що постали внаслідок запозичень з різних мов на позначення одного денотата (*янтар, бурштин*). Звернено увагу на слова-дублети в буковинських говірках, що відрізняються походженням (*абрикоси, дзендзури, муралі*). Представлено синонімічні ряди та синонімічні пари, репрезентовані власне українськими та запозиченими лексемами. З’ясовано, що явище абсолютної синонімії часто виникає внаслідок словотвірних кальок, для яких характерна одна внутрішня форма (*описовий – дескриптивний*). Нерідко внутрішня форма іншомовного слова в межах словосполучення дублює внутрішню форму українського слова, що є причиною стилістичних помилок (*прейскурант цін*). Засилля в українській мові запозичених назв умотивовує такий лінгвістичний феномен, як пуризм. Відзначено в українській лінгвістичній думці дві течії пуризму – крайній і поміркований. Проілюстровано це явище за працею С. Караванського „Секрети української мови”. Продовжувачем ідей С. Караванського є український журналіст, музикознавець, публіцист, громадський діяч Юрко Зелений, який вважає, що наразі найбільша проблема української мови англіцизми. Пуристичні тенденції властиві сучасним засобам масової інформації (*водограй* замість *фонтан*, *гвинтокрил* – вертоліт, *славень* – гімн).

Ключові слова: запозичення, лексична синонімія, слова-дублети, кальки, внутрішня форма слова, пуризм.

One of the features of the lexical system of the Ukrainian language is a widely developed synonymy. The article analyzes lexical borrowings, which are one of the reasons for linguistic synonymy in the modern Ukrainian language. Broad and narrow understanding of the term „borrowing” is taken into account. A broad understanding made it possible to find out the origin of names and the path of their semantic and structural development, a narrow one – to take into account the intermediary languages – through which the word entered the Ukrainian language. The analysis was carried out taking into account the cultural aspect of the study of borrowed names, with the involvement of cultural information, based on the Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, the Dictionary of Foreign Words, the Dictionary of Bukovinian idioms, explanatory dictionaries. Absolute lexical synonyms that appeared as a result of borrowings from different languages – to designate one denotation are considered (*янтар, бурштин*). Attention is drawn to doublet words in Bukovinian dialects, which differ in their origin (*абрикос, дзендзури, муралі*). Synonymous series and synonymous pairs are presented which are represented by actually Ukrainian and borrowed lexemes. It was found that the phenomenon of absolute synonymy often arises as a result of word-forming traces which are characterized by one internal form (*описовий – дескриптивний*). The internal form of a foreign word within a word combination often duplicates the internal form of a Ukrainian word which is the cause of stylistic errors (*прейскурант цін*). The use of borrowed names in the Ukrainian language motivates such a linguistic phenomenon as purism. Two courses of purism are noted in Ukrainian linguistic thought – extreme and moderate. This phenomenon is illustrated in S. Karavanskyi's work „Secrets of the Ukrainian Language”. The continuation of S. Karavanskyi's ideas is Ukrainian journalist, musicologist, publicist, public figure Yurko Zeleny, who believes that currently the biggest problem of the Ukrainian language is anglicism. Purist tendencies are characteristic of modern mass media (*водограй* instead of *фонтан*, *гвинтокрил* – вертоліт, *славень* – гімн).

Key words: borrowing, lexical synonymy, doublet words, literal translation, internal form, purism.

Постановка проблеми. В українському мовознавстві ХХІ ст. спостерігаємо зацікавлення проблематикою синонімії, яка передовсім сприяє збагаченню мови. Синонімія як семіотичний феномен кожного мовного рівня, крім фонетичного, полягає в тотожності (близькості) значення та відмінності форми, найширше представлена у лексиці. Лексична синонімія – це повний або частковий збіг мовних одиниць, які зберігають основне значення, однак відрізняються значеннєвими відтінками та стилістичним забарвленням. Розвиток сучасного українського мовознавства спричиняє пріоритетність досліджень синонімів із семасіологічного, ономасіологічного та когнітивного поглядів. Актуальною проблемою залишається з'ясування причин появи лексичної синонімії, як-от: калькування запозичених відповідників та паралельне вживання лексичних одиниць власне українського та іншомовного походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські лінгвісти (Л. Булаховський, В. Ващенко, В. Русанівський, О. Тараненко, Л. Паламарчук, І. Олійник, С. Караванський та ін.) розглядали явище синонімії в різних аспектах. Лексична синонімія як семантична категорія привертала увагу А. Бевзенка [1], Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Кислюк [4], М. Кочергана [5], Л. Мацько, М. Сидоренко [7], З. Франко [11], Л. Семак [8], Л. Терещенко [10] та ін.

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз запозичених лексичних одиниць в сучасній українській мові як однієї з причин синонімії. Дослідження проведено з урахуванням культурологічного характеру запозичених назв. Завдання – розглянути абсолютні лексичні синоніми, що виникли внаслідок запозичень з різних мов на позначення одного денотата, репрезентувати синонімічні ряди та синонімічні пари, представлені власне українськими та запозиченими лексемами, з'ясувати походження слів-дублетів у буковинських говірках, схарактеризувати пуристичні тенденції в українській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з причин лексичної синонімії є запозичення з різних мов на позначення одного денотата. *Янтар* „скам'яніла викопна смола хвойних дерев (перев. жовтого кольору різних відтінків); використовується для виготовлення прикрас, мундштуків для куріння тощо” [СУМ, XI, с. 646] – запозичення з литовської мови [ЕСУМ, VI, с. 547]; *буриштин* „те саме, що янтар” [СУМ, I, с. 262] – запозичення з німецької мови через польську, складається з основ дієслова *bernen*

«горіти, полум'яніти» і іменника *Stein* „камінь” [ЕСУМ, I, с. 305].

Фарфор „мінеральна маса з суміші каоліну, пластичної глини, кварцу й польового шпату (переважно білого кольору), яка після відповідної обробки просвічується в тонкому шарі; використовується для виготовлення тонкого посуду, виробів декоративного та прикладного характеру, ізоляційних матеріалів і т. ін; порцеляна” [СУМ, X, с. 566] – через посередництво турецької мови запозичено з арабської, первісне значення титул китайського імператора і назва провінції в Китаї, що славилась виробництвом порцеляни [ЕСУМ, VI, с. 76]; *порцеляна* „керамічна маса білого кольору, що використовується для виготовлення тонкого посуду, декоративних виробів, ізоляційних матеріалів і т. ін; фарфор” [СУМ, VII, с. 300]; через польське посередництво назва запозичена з італійської мови. іт. *porcellana* є результатом перенесення (за подібністю) назви *porcellana* «морська черепашка» [ЕСУМ, VI, с. 533].

Зі значенням „коштовий прозорий камінь яскраво-зеленого забарвлення” в українській мові відомі два слова – *смарagd* (гр. *smaragdos*) і *ізумруд* (перс.) [СИС, с. 463].

Алмаз „прозорий, звичайно безбарвний мінерал і коштовний камінь, що блиском і твердістю перевищує всі інші мінерали; огранований певним чином називається брильянтом” [НТСУМ, I, с. 25] – запозичення з тюркських мов [ЕСУМ, I, с. 62]. Слово *брильянт* запозичене з французької мови, можливо, через німецьке посередництво; фр. *brillant* „блискучий, ясний” [ЕСУМ, I, 257]. *Діамант* „дорогоцінний камінь, алмаз, штучно огранений і відшліфований” [НТСУМ, I, с. 551] – запозичення з середньолатинської мови, походить від гр. „твердий метал, сплав, сталь” [ЕСУМ, II, с. 83].

Синонімічний ряд „автомобільна дорога” формують запозичені слова: *автострада*, *шосе*, *траса*, *хайвей*. Пор.: *автострада* (іт.), *автомагістраль* (авто + лат.) – „широкий бетонований шлях (без поперечних переїздів) для масового автомобільного руху” [СУМ, XI, с. 14]; *шосе* (фр.) – „дорога з асфальтовим, цементно-бетонним покриттям, вимощена щебенем тощо” [СУМ, XI, с. 511]; *траса* (нім.) – „широкий асфальтовий шлях, що з'єднує великі міста, важливі об'єкти тощо” [СУМ, X, с. 237]; *хайвей* (англ.) „велика автомобільна дорога, шосе, автомагістраль” [ССІС, с. 346].

Синонімами є лексеми *помідор*, *томат*, *патлажан*, *парадайка*. *Помідор*. «1. Однорічна овочева рослина родини пасльонових з червоними

або жовтими їстівними плодами. 2. Соковитий плід цієї рослини» [НТСУМ, II, с. 788]. Назва запозичена з італійської мови – *pomidori* (мн.), *potodoro* (одн.), виникла внаслідок злиття елементів словосполучення *poto d'oro* «помідор» (букв. *золоте яблуко*), складається з слів *poto* „яблуко”, *d'* „від” і *oro* „золото”, що зводиться до лат. *aurum* „тс.” [ЕСУМ, IV, с. 508].

У Англії, Німеччині, Швеції цю рослину і плоди називають *томат* – від старої мексиканської назви *tomatl*. В українській мові *томат* „1) помідор, червоний баклажан; 2) соус, паста з помідорів” [НТСУМ, III, с. 550]. Лексема *парадайка* (австр. *der Paradeis* – помідор; від. уг. *райське яблуко*) функціонувала в буковинських говірках.

Паралельно з лексемою *апелсин* в українській мові функціонує слово *помаранча*. *Апелсин*. „1. Вічнозелене плодове цитрусове дерево, яке росте на півдні. 2. Запашний, соковитий плід цього дерева жовтогарячого кольору” [СУМ, I, с. 54]. Слово голландського походження, прийшло до нас через російську мову. Апелсин завезли в Європу португальці у XV ст. із Китаю чи Індокитаю. Голландське *appelsien*, букв. „китайське яблуко”, утворене під впливом фр. *potte de Chine* „тс.” [ЕСУМ, I, с. 79]. *Помаранча*. „1. Субтропічне вічнозелене цитрусове дерево родини рутових 2. Запашний оранжево-червоний кулясто-приплюснутий плід цього дерева, який має товсту гірку шкірку і гіркувато-кислий м'якуш. 3. Апелсин” [НТСУМ, II, с. 786]. Назва запозичена, можливо, через польське і частково німецьке посередництво з італійської мови; іт. *romarancia* складається з основ *poto* „яблуко” і *arancia* „апелсин” [ЕСУМ, IV, с. 508].

У буковинських говірках фіксуємо слова-дублети, які відрізняються походженням: *абрикос* – запозичення з голландської мови, яке зводиться до лат. *praecoquius* „скороспілий” [ЕСУМ, I, с. 39], *дзензури*, *цензури* [СБГ, с. 621] – запозичення зі східнороманських мов: рум. *zărzăr* «абрикос» [ЕСУМ, II, с. 55], *муралі*, *марелі* через посередництво польської або німецької мов запозичено з італійської; іт. *amarella* зводиться до виразу *de Armenia* „з Вірменії”, вторинно зближеного з *amārus* „гіркий” [ЕСУМ, III, с. 513].

Персик – назва, запозичена з середньолатинської мови, зводиться до словосполучення „перське яблуко” [ЕСУМ, V, с. 353], *бросквина* – запозичення із середньолатинської мови через польське посередництво [ЕСУМ, I, с. 263].

Слово *айва* запозичене з кримсько-татарської або турецької мов [ЕСУМ I, 53], *гутей*, *гутея* – з румунської [ЕСУМ I, 628].

До синонімічних пар входять власне українські та запозичені слова. *Гирло*. „1. Місце, де річка впадає в океан, озеро або іншу ріку: кінець нижньої течії ріки, дельта, розтока, рукав, протока (між лиманами). 2. Вузька протока, яка об'єднує річки, лимани між собою або з морем. 3. Вихідний отвір у чому-небудь” [НТСУМ, I, с. 427]. Внутрішньою формою для назви *гирло* є слово *горло*. *Дельта*. „Гирло річки з численними острівцями на замуленій низині” [НТСУМ, I, с. 524]. Слово походить від назви четвертої літери грецького алфавіту, форму якої нагадує розгалужене гирло річки (спочатку дельтою називали гирло Нілу), назва *дельта* має зв'язки з фінікійським „двері”; назва літери була зумовлена подібністю її первісного написання (у фінікійців) до форми дверей” [ЕСУМ, II, с. 29].

Близькі за значенням слова *обряд*, *звичай* (укр.), *ритуал*, *церемонія* (лат.). *Обряд* „1) сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов; 2) *заст.* церемонія” [СУМ, V, с. 574] – псл. *obrędъ* пов'язане з дієсловом *ređiti* „влаштувати, впорядкувати», утвореним з префікса *ob-* і дієсловом *ređiti*, похідного від *ređъ* „ряд, порядок” [ЕСУМ, IV, с. 144]. *Звичай* „загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті якого-небудь народу суспільної групи, колективу” [СУМ, III, с. 476] – псл. *vuknōti* „набувати знань, навичок; учитися” [ЕСУМ, II, с. 250]. *Ритуал* „сукупність обрядів, що супроводжують релігійну відправу і становлять її зовнішнє оформлення; 2) вироблений звичаєм або запроваджений порядок здійснення чого-небудь; церемонія. церемоніал” [СУМ, VIII, с. 544] – запозичення з латинської мови, лат. *rītuālis* „обрядовий” пов'язане з *rītus* „релігійний обряд, ритуал; церемоніал богослужіння”, очевидно, споріднене з гр. „вага, значення; кількість, число” [ЕСУМ, V, с. 84]. *Церемонія* „прийнятий або встановлений порядок здійснення якого-небудь урочистого обряду а також сам обряд; 2) умовності в поводженні, властиві церемонії, людині; поведінка церемонної людини” [СУМ, XI, с. 202] – запозичення з латинської мови, лат. *caeremōnia* „благоговіння; святість, побожність; шанування; культовий обряд; (первісно) обряд, що його виконували етрусські жерці в місті *Caere* (поблизу Рима)”, утворене від назви міста *Caere* і форманта *-mōnia*, що позначав дію або результат дії і споріднений із грецьким формантом *-цоу* „той, що пам'ятає” [ЕСУМ, VI, с. 240].

Абсолютні синоніми також виникають внаслідок словотвірних кальок. *Калька* (фр. *копія*, *наслідування*) – слово чи вираз, які є буквальним пере-

кладом іншомовного слова або виразу; зокрема і за частинами з наступним складанням їх у ціле згідно із законами словотвору мови, у якій відбувається калькування.

Виокремлюють *словотвірні кальки* (орфографія – *правовис*, гронограф – *літопис*, демократія – *народовладдя*) та *семантичні (витончений, тонкий „вишуканий”;* *ліві* (революційні), *праві* (консервативні), у Франції на засіданні конвенту партія жирондистів сиділа справа, а партія монтаньярів зліва.

Як кальки постали такі слова: *милозвучність* (з гр. через рос.), *православний* (з гр. через цсл.), *землеробство* (з лат. через рос.), *підмет* (з лат.), *міжнародний* (з фр.), *розвиток* (з фр. через рос.), *землетрус* (з нім. через рос.), *мовознавство* (з нім.), *перевиробництво* (з нім. через рос.), *півострів* (з нім. через рос.), *підприємство* (з нім. через рос.), *поняття* (з нім. через рос.), *світогляд* (з нім.), *займенник* (з лат.), *народовладдя* (з гр.), *самоврядування* (з гр.), *правник* (з лат.), *православ'я* (з гр. через цсл.), *беззаконня* (з гр. через цсл.), *безумець* (з гр. через цсл.), *благодаріння* (з гр. через цсл.), *благословення* (з гр. через цсл.), *благовоління* (з гр. через цсл.), *єдинодушність* (з гр. через цсл.), *ідолослужіння* (з гр. через цсл.), *преображення* (з гр. через цсл.), *пустослів'я* (з гр. через цсл.). Напівкальками кваліфікують мовні одиниці: *телебачення, антинародний, антитіла, інтербачення, річ в собі, світобачення, світовідчуття, світорозуміння.*

Тож причиною синонімії є запозичені слова з тією ж внутрішньою формою: *азбука – алфавіт* (гр.), *порядок – дисципліна* (лат.), *недолік – дефект* (лат.), *народовладдя – демократія* (гр.), *самоврядування – автономія* (гр.), *доказ – аргумент* (лат.), *воротар – голкіпер* (англ.), *недокрів'я – анемія* (лат.), *промисловість – індустрія* (лат.), *дослід – експеримент* (лат.), *чернець – монах, безглуздя – абсурд* (лат.), *притосувати – адаптувати* (лат.), *погруддя – бюст* (фр.), *образ – імідж* (англ.), *відшкодування – компенсація* (лат.), *сполучення – комунікація* (лат.), *зосереджувати – концентрувати* (лат.), *гасло – лозунг* (нім.), *посередник – маклер* (нім.), *брокер* (англ.), *ліки – медикаменти* (лат.), *спогади – мемуари* (фр.), *дійсний – реальний* (лат.), *прибутковий – рентабельний* (нім.), *сувій – рулон* (фр.), *послуги – сервіс* (англ.), *приправи – спеції* (лат.), *підпорядкування – ієрархія* (гр.), *невдача – фіаско* (іт.), *богослов'я – теологія* (гр.), *суспільний – соціальний* (лат.), *нагорода – премія* (лат.), *відсоток – процент* (лат.), *пересадка – трансплантація* (лат.), *повтор – тавтологія* (гр.), *накопичувати – акумулювати* (лат.),

зnezараджувальний – асептичний (гр.), *коливання – вібрація* (лат.), *занепад – деградація* (лат.), *викривлення – деформація* (лат.), *поодинокий – спорадичний* (гр.), *ціннісний – валідний* (англ.), *різномірний – гетерогенний* (гр.), *однотипний – гомогенний* (гр.), *описовий – дескриптивний* (лат.), *визначити – детермінувати* (лат.), *порівняльний – компаративний* (лат.), *відповідник – еквівалент* (лат.), *ущільнювати – конденсувати* (лат.), *очищений – рафінований* (фр.), *вторинний – секундарний* (лат.) [3, с. 92–102].

Нерідко стилістичні помилки зумовлені семантичною тавтологією, внутрішня форма запозиченого слова стилістично неправильного словосполучення дублює внутрішню форму власне українського слова: *прейскурант цін* (прейскурант – фр. „ціна + поточний”); *старий ветеран* (ветеран – лат. „старий, досвідчений”); *місцевий абориген* (абориген – лат. „від початку”); *передовий авангард* (авангард – фр. „передовий загін”); *свій автопортрет* (авто – гр. „свій”); *вільна вакансія* (вакансія – лат. „вільний”); *дезорганізатор порядку* (дезорганізатор – фр. „порушення порядку”); *дивний парадокс* (парадокс – гр. „дивний, раптовий”); *хронометраж часу* (хронометраж – гр. „міра часу”); *захисний імунітет* (імунітет – лат. „вільний від будь-чого”); *пам'ятний сувенір* (сувенір – фр. „подарунок на пам'ять”); *меню страв* (меню – фр. „листок з переліком страв і напоїв”); *перший дебют* (дебют – фр. „початок”).

Засилля в українській мові запозичених назв умотивовує такий лінгвістичний феномен, як *пуризм* – „крайній вияв турботи про чистоту рідної мови, орієнтація на встановлення літературних норм, оберігання мови від впливу інших мов, запозичень, очищення від нелітературних одиниць, діалектизмів, просторіч тощо” [2, с. 541.]. У мовознавстві виокремлюють дві течії: „крайніх” і „поміркованих” пуристів (відповідно дві школи: „київську” та „харківську”). Крайніми пуристами вважають А. Кримського, Є. Тимченка, О. Курило, М. Гладкого, С. Смеречинського, В. Сімовича, І. Огієнка. До поміркованих належали О. Синявський, М. Сулима, М. Наконечний, О. Курило, В. Ганцов, А. Ніковський. Якщо помірковані пуристи вважали, що «досить заповнити мовні прогалини, куди дотепер звичайно потрапляли російські слова як своєрідні готові формули», то представники крайніх пуристів пропонували „на додаток замінити елементи, що сприймалися як не властиві українській мові, на питомо національні” [12, с. 112].

Пуристи пропонували запозичені терміни замі-

нити питомими українськими словами: горизонт – *небозем*, адрес – *насилка*, пенсне – *носохватка*, егоїст – *самотник*, косинус – *стіжок*, екватор – *рівник*, маятник – *хитун*, фільтр – *цідило*, кабінет – *робітня*, казарма – *кошара*, футбол – *копаний м'яч*, галерея – *кружганок*, бібліотека – *книгозбірня*, діаметр – *поперечник*, еритроцит – *червонокривець*, атом – *неділка*, елемент – *червень*, паралель – *рівнобіжник*, синтаксис – *складня*, діагональ – *косина*, період – *наворот*.

У 1861 р. у журналі „Основа” Михайло Левченко опублікував коротку статтю „Заметка о русинской терминологии”, присвячену проблемі розроблення української наукової термінології на основі української народної мови [6, с. 184]. Наприкінці статті, обстоюючи створення українськомовної термінології, проаналізував переклад 128 іншомовних термінів та запропонував до них відповідники із живої народної мови. Також додав короткий словник, напр.: алкоголь – *винець*, полюс – *бігун*, фабрика – *виробня*, граматики – *мовниця*, математика – *численниця*, квадрат – *двукрат*, куб – *трикрат*, астрономія – *зірниця*, орбіта – *обіжниця*, арифметика – *щотниця*, алгебра – *німа щотниця*, або *німоцот*; алегорія – *інослов*.

У 1862 р. у журналі „Основа” П. Єфименко опублікував статтю «По поводу заметки г. Левченка о русинской терминологии», у якій підтримав М. Левченка і подав власні українські відповідники до іншомовних термінів. З поміж-них: автограф – *самопис*, аксіома – *самоправда*, аналогія – *подобенство*, алея (від фр. *aller* „іти”) – *хідник*.

Однак є протилежне явище – питомі українські слова витіснили запозичені: *дефравдація* – розтрата, *індагація* – допит, *інсургент* – повстанець, *конклюдія* – висновок, *курація* – лікування, *обсервація* – спостереження, *опінія* – громадська думка, *офензива* – наступ.

С. Караванський наголошував: „Часом окреме слово може бути настільки містким, що заступає кілька слів»: *довкілля* – *навколишнє середовище*, *осідок* – *місце перебування*, *ракето-літак* – *космічний апарат неодноразового використання*, *руханка* – *гімнастичні вправи*, *факсувати* – *передавати факсом*, *фільмувати* – *робити кінозйомку*, *цегельня* – *цегельний завод*” [3, с. 7]. У науково-популярному виданні „Секрети української мови” він пише: „Нормальний розвиток української мови остаточно спинено у 30-х роках ХХ ст., коли цей розвиток було підпорядковано політичним цілям... Політичні цілі окупантів вимагали знівелювати самотність української мови, „підправити її відповідно до норм і законів мови

російської. Таку практику обґрунтовано потребою інтернаціоналізації”... Уживання інтернаціоналізмів, коли у своїй мові нема чим їх заступити, цілком виправдано. А в УССР українцям накидувано інтернаціоналізми там, де ми мали свою самотню лексику: абсурд – *безглуздя*, *нісенітниця*; авантюрист – *пройдисвіт*; вертикальний – *прямовислий*, *простовисний*; гармонія – *злагода*: горизонт – *обрій*, *видноколо*, *виднокруг*; експлуатація – *визиск*; ембріон – *заплідок*, *зародок*; горизонтальний – *поземний*; імідж – *образ*; клімат – *підсоння*; консенсус – *згода*, *погодження*; окупант – *найманець*; принцип – *засада*; пріоритетний – *першорядний*; результат – *наслідок*; циркуляр – *обіжник*” [3, с. 45].

С. Караванський зазначає: „Занадто часте вживання іншомовних слів дехто вважає за ознаку освіченості. Досвід і практика показують, що любов до «вчених» слів часом приховує брак освіти і незнання рідної мови. Годі заперечувати, що сучасна культурна людина не може не вживати іншомовної лексики, а надто у сфері науки. Проте надмірне вживання іншомовних слів, а тим паче козирання цим вживанням, не прикрашає мови сучасників. Іншомовні слова треба вживати там, де необхідно, де без них нема як обійтися. Там же, де є можливість вживати свою лексику, краще вживати свою» [3, с. 9].

Учений наводить перелік іншомовних слів, які подекуди – не в усіх випадках вживання – можна замінити українськими формами, мовознавець пропонує замінити їх діалектними словами: абрикоса – *жерделя*, аванс – *завдаток*, авантюра – *пригода*, аудієнція – *прийняття*, автентичний – *справжній*, *непідроблений*, автоматичний – *саморушійний*, агресивний – *напасницький*; аеродром, аеропорт – *летовище*; азартний – *затягтий*; аксесуари – *причандали*; активізувати – *розворушувати*; анекдот – *побрехенька*, *сміховина*, *сміх*; анестезія – *знечулення*, *знеболення*; арбітр – *посередник*; банальний – *заїжджений*, *заяложений*, *утертий*; бандит – *харциз*, *харцизяка*; бібліотека – *книгозбірня*; білет – *квиток*; борт – *облавок*; вентиляція – *продух*; візит – *відвідини*; волейбол – *відбиванка*; вульгарний – *вуличний*; гібрид – *мішанець*; гімн – *славень*; гарнізон – *залога*; гвинтівка – *кріс*; гірлянда – *плетениця*; дебоширити – *галабурдити*; дилема – *одне з двох*, *або- або*; діапазон – *засяг*; екіпаж – *залога*, *обслуга*; експромтом – *просто з мосту*, *спрожогу*; ексцес – *вибрик*, *випад*, *переборщення*; емаль – *склиця*, *поливо*, *полива*; етика – *доброзвичайність*; інтернат – *гуртожиток*; інтригувати – *плести навутину*; інтуїтивно – *серцем*, *нутром*, *як розуміють малі діти*;

інфекція – *зараза*; іронізувати – *підштрикувати*; кабінет – *робітня*; казарма – *кошара*; каркас – *снасть, кістяк*; категорично – *рубса, сказати, як відрубати*; клапан – *хлипавка*; кокетувати – *строїти фіглі-миглі*; колега – *однокашник*; колекція – *збираниця, збірка*; команда – *обслуга (танка), дружина (футбольна), командний склад – старшина*; кредитор – *лихвар, позичайло*; манірно – *спанська*; меморіальний – *вікопомний*; монетний двір – *карбівня*; параліч – *грець, родимець*; пензель – *квач*; перпендикулярно – *сторч*; молочні продукти – *набіл*; прозаїк – *повістяр*; ревматизм – *гризь*; ремонт – *направа*; рецепт – *притис*; ризикувати життям – *важити головою*; саркома – *м'ясак*; сибарит – *розкошолоб*; скептик – *зневіра*; сконфузитися – *завстидатися*; слайд – *прозірка*; соус, сос – *підлива*; сцена – *кін*; термін – *реченець*; тумба – *стовпець*; фанфарон – *принда*; фарш – *начинка*; флюгер – *погодник, млинок*; фронтон – *причілок*; циркулювати – *кружляти* [3, с. 92–102].

Юрко Зелений, український журналіст, музикознавець, публіцист, громадський діяч вважає, що наразі найбільша проблема української мови не русизми, а англіцизми. Він уклав

„Словничок-Новотвірничок”, який продовжує ідеї С. Караванського, пор.: хіт-парад – *дахівка*; драйвер – *зрушувач, урухомник, запускач*; оператор – *орудник*; комп'ютер – *верстак*; відеокліп – *виднограй*; музикант – *гудець*; акредитація – *оголошення*; сайт – *іменна, сторінка*; спонсор – *коштодавець*; легкове авто – *легківка*; афіша – *оголошка*; прес-реліз – *обіжник*; журналіст – *новинар*; папка – *складня*; інтерв'ю – *вивідка* [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, проблема запозичених назв – багатовекторна: запозичення мають прикладний характер до дисциплін історичного циклу, міжмовні зв'язки ілюструють історичний поступ нації; запозичені слова потребують визначення їхнього онтологічного статусу (неологізм, екзотизм, варваризм, макаронізм). Культурологічний чинник запозичених назв детермінує аналіз феномена лексичної синонімії у літературній мові та в народному мовленні (абсолютні синоніми, дублети, синонімічні ряди, калькування), уналежнює питання культури українського мовлення (пуристичні тенденції).

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. Перелік позначень назв мов:

англ. – англійський
гр. – грецький
іт. – італійський
лат. – латинський
нім. – німецький
псл. – праслов'янський
рос. – російський
уг. – угорський
укр. – український
фр. – французький
цсл. – церковнослов'янський

2. Список умовних скорочень словникових джерел:

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. У 7 т. / ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982. 1982–2013.

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови. У 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2001.

СБГ – Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.

СИС – Словарь иностранных слов / ред.: В. В. Пчелкина, Л. Н. Комарова і др. 10-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 1983. 608 с.

ССІС – Сучасний словник-мінімум іншомовних слів: близько 6000 слів. Вид. 3-е / ред. Г. Г. Германенко. Київ: Довіра, 2005. 445 с.

СУМ – Словник української мови. У 11 т. / ред.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бевзенко А. Т. Лексична синоніміка художнього твору. Одеса. 1972. 59 с.
- Єрмоленко С. Я. Пуризм. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 541.
- Караванський С. Секрети української мови. Львів, 2009. 344 с.

4. Клименко Н. Ф., Є. А. Карпіловська, Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Д. Бураго, 2008. 336 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2001. 368 с.
6. Левченко М. Замѣтка о русинской терминологии. *Основа*. 1861. Ч. 7. С. 184.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Стилїстика української мови: підручник Київ: Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Семак Л. А. Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект): дис... канд. філол. наук: 10.02.01 „Українська мова”. Дніпро, 2021. 207 с.
9. „Словничок-Новотвірничок” від Юрка Зеленого. URL: <https://cutt.ly/GVVJ7Rn>
10. Терещенко Л. Лексична синонімія: спроба функціональної тотожності. *Вісник Львівського університету*. 2004. Серія: філологічна. Вип. 34. Ч. I. С. 280–285.
11. Франко З. Т. Лексична синонімія. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ, 1983. С. 127–163.
12. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.

УДК 811.161.2=162.1'272-11:342.725](477.83/.86)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.3>

УКРАЇНСЬКІ СВЯЩЕННИКИ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

UKRAINIAN PRIESTS ABOUT THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE ON THE TERRITORY OF EASTERN HALYCHYNA

Сокіл Б.М.,

orcid.org/0000-0002-2839-5273

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Висвітлено одне із актуальних питань мікросоціолінгвістики – своєрідність розбудови мовної політики на східноукраїнських землях. Зроблено короткий аналіз суспільно-політичної ситуації на теренах Східної Галичини за час її перебування у складі Австро-Угорської монархії. Наголошено, що саме після так званої «весни народів» галицькі українці почали відстоювати свої національні права. Цілком закономірно, що їхніми проводирями стали священники. Духівництво розуміло, що український народ зможе відстояти свої національні інтереси лише тоді, коли він буде об'єднаний. Саме з такою метою було вирішено створити першу політичну організацію «Головна Руська Рада», яка повинна була захищати національні права галицьких українців. Зауважено, що українське духівництво, як і українська інтелігенція, визнавали право польської мови бути урядовою у Східній Галичині. Водночас священники намагалися переконати як центральний уряд, так і місцеву владу, що функціонування української мови як урядової не перешкоджатиме використанню та розвитку польської мови.

Проаналізовано спроби українських священників відстоювати права української мови на теренах Східної Галичини. Названо підстави, відповідно до яких священники домагалися запровадження української мови до богослужінь. Подано окремі подання священників-послів Державної Ради про запровадження української мови як урядової для українських галичан. Акцентовано увагу на важливості на взаємодії української і та польської мови в одному соціумі.

Звернено увагу на дії місцевих польських урядників, які намагалися всупереч чинним законам та розпорядженням центральної влади запровадити польську мову як урядову серед місцевого українського населення.

Ключові слова: мікросоціолінгвістика, священники, посол Державної Ради, мовна політика, українська мова, права української мови, урядова мова, мовний соціум.

One of the topical issues of micro-sociolinguistics is highlighted – the peculiarity of language policy development in Eastern Ukrainian lands. It was emphasized that Ukrainian priests being the most progressive and most educated strata of the Ukrainian population started the struggle for the defense of the rights and freedoms of the Ukrainian people and the Ukrainian language. The attempts of Ukrainian priests to defend the rights of the Ukrainian language on the territory of Eastern Halychyna are analyzed. The grounds, according to which the priests tried to introduce the Ukrainian language to the services, were presented. Ukrainian priests emphasized that the Greek-Catholic faith recognized the use of the national language in religious services and representatives of other nationalities used their native language in religious